

Міністерство освіти та науки України
Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка
Факультет корекційної і соціальної педагогіки та психології
Кафедра соціальної педагогіки та соціальної роботи

Дипломна робота магістра

з теми

СОЦІАЛЬНА ПОЛІТИКА ПОДОЛАННЯ БІДНОСТІ В УКРАЇНІ

Виконала:

студентка 2 курсу, Sz1-M19 групи
спеціальності 232 Соціальне забезпечення

Мельник Лариса Михайлівна

Керівник

Сербалюк Ю.В., кандидат історичних наук,

доцент кафедри соціальної педагогіки

і соціальної роботи

Рецензент

Кобильник В. В., кандидат політичних наук,

доцент кафедри політології та філософії

м. Кам'янець-Подільський – 2020 р.

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ	
ДОСЛІДЖЕННЯ ПРОБЛЕМИ БІДНОСТІ	8
1.1 Проблема бідності і соціальної нерівності	
у сучасному суспільствознавстві	8
1.2 Проблема пошуку шляхів подолання бідності	20
Висновки до 1 розділу	26
РОЗДІЛ 2 ПОЛІТИКА ПОДОЛАННЯ БІДНОСТІ:	
СВІТОВИЙ ДОСВІД І ВІТЧИЗНЯНИЙ КОНТЕКСТ	27
2.1 Проблема подолання бідності у міжнародних документах	27
2.2 Програми та шляхи подолання бідності у вітчизняних	
нормативно-правових актах і рамкових стратегіях	37
2.3 Вплив коронавірусної кризи в Україні на бідність	58
Висновки до 2 розділу	61
РОЗДІЛ 3 ПРАКТИЧНИЙ ДОСВІД ДОСЛІДЖЕННЯ ДОСТУПУ	
ДО СОЦІАЛЬНИХ ПОСЛУГ БІДНОГО НАСЕЛЕННЯ	
(НА ЗРАЗКАХ ЛОКАЛЬНОЇ СПІЛЬНОТИ МІСТА	
ОБЛАСНОГО ПІДПОРЯДКУВАННЯ)	63
3.1 Аналіз потреб соціально незахищених верств населення	
у м. Кам'янці-Подільському у 2005-2006 роках	63
3.2 Дослідження доступу до соціальних послуг бідного	
населення м. Кам'янця-Подільського	73
Висновки до 3 розділу	78
ВИСНОВКИ	80
СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ ТА ДЖЕРЕЛ	85
ДОДАТКИ	93

ВСТУП

Однією з головних проблем що турбувала й продовжує турбувати людство є соціальна нерівність, яка особливо проявляється у співвідношенні багатства і бідності. Розв'язанню цієї проблеми приділялися значні зусилля починаючи з кінця XIX століття, проте й сьогодні гострота її досі не спала, а прірва між багатими й бідними, попри вжиті заходи, стала ще більшою. Як показує досвід уникнути повністю бідності не можливо, як не можна й у повній мірі її подолати. Проте, дослідники переконані, що бідність має бути контрольованою та регульованою, оскільки на вагому соціальну проблему вона перетворюється тоді, коли виходить з-під державного контролю, набуває форм хронічного явища.

Бідність, попри численні спроби її мінімізації або ж принаймні контролю, продовжує існувати та поширюватись усім світом. Так, нині за оцінками Всесвітнього банку та ООН у світі існує понад 1 млрд. бідних, які переважно сконцентровані в країнах, що розвиваються. Бідність у цих країнах привертає значну увагу міжнародної спільноти та потребує значної фінансової допомоги міжнародних організацій. Проте помилковим буде вважати, що бідність притаманна лише суспільствам, що розвиваються. Бідність є системним явищем. Вона існує в усіх суспільствах, включно з найбагатшими та соціально найрозвинутішими країнами світу.

Наслідки бідності є достатньо серйозними для існування суспільства, оскільки вона негативно позначається на розвитку культури, освіти, рівні здоров'я населення, прав і свобод людини тощо. Бідність негативно позначається й на рівні ефективності економічної системи, гальмує її реформування.

У сучасній Україні бідність перетворилась на один із основних факторів поляризації суспільства, поділу його на дуже заможних і дуже бідних при фактичній відсутності середнього прошарку. Крім того, вона має низку специфічних особливостей, таких як низький рівень життя населення,

психологічне неприйняття економічної нерівності, наявність значної кількості людей, які вважають себе бідними та поширення бідності серед працюючого населення. Бідність у сучасному вітчизняному експертному та науковому середовищі часто визначається найістотнішою причиною фізичного та морального виродження нації, що становить загрозу знищення генофонду. Розуміння цього виводить проблему бідності на той рівень, який сьогодні вимагає негайної реакції, спрямованої на практичне її вирішення, що робить дослідження з даної проблематики надзвичайно актуальними.

Бідність як соціальний феномен, посідаючи особливе місце, досліджувалась представниками різних наук.

Класичні основи дослідження бідності як соціально-економічного явища та механізмів розвитку національних держав та їх багатств заклали Г. Кері (школа класичної політекономії), А. Серра (пізній меркантилізм), Ф. Ліст (історична школа). За дослідження механізмів формування соціальної нерівності нобелівськими лауреатами стали: Дж.Р. Хікс та К. Ерроу (внесок до теорії рівноваги та добробуту), Г. Мюрдель та Ф. Хайек (глибинний аналіз взаємозалежності економічних, соціальних та інституційних явищ), А. Сен (внесок в економіку добробуту), Е. Дітон (аналіз проблем споживання, бідності і соціального забезпечення).

Наразі помітними дослідниками є французький економіст Т. Пікетті (розкриває механізми соціальної нерівності), экс-головний економіст МВФ К. Рогофф (показує нищівний вплив частоті монетарної допомоги бідним країнам з боку заможних), Г. Зінгер та Р. Пребиш (розкривають безпосередню циклічну залежність злиденності та маргіналізації), Е. Райнерт (дія чинників бідності і багатства на базі історичного підходу), Л. Ерхард (формування добробуту для всіх), Д. Стігліц (роль державного управління в розподілі суспільних благ та відповідних державних програм).

Проблеми бідності та шляхи її подолання досліджували:

- на глобальному рівні Д. Гелд, Н. Бердсол, А. Булатов, В. Паньков, Я. Столярчук;

- як соціально-економічний аспект Ю. Архангельський, О. Бородіна, І. Гнибіденко, Р. Дарендорф, В. Кравченко, Н. Коваленко, І. Приходько, Л. Черенько;

- питання програмування процесів подолання бідності та забезпечення соціальної стабільності – І. Гнибіденко, В. Гошовська, О. Грішнова, А. Колот, Е. Лібанова, Л. Макарова, О. Новікова, Л. Черенько;

- універсальні підходи до вивчення проблеми бідності представлені у працях В.Оджбона, С.Рінгена, П.Тоусенда, О.Кангаса. Щоправда, обмеженістю таких підходів було те, що вони не містили усієї повноти факторів та аспектів цього соціального явища;

- на методичних аспектах дослідження бідності зосереджувались вітчизняні дослідники Ю. Саєнко, Г. Голеусова, В. Бевз.

Мета дослідження полягає у аналізі проблеми бідності у світовому й вітчизняному масштабах та виявленні можливостей вітчизняної соціальної політики щодо зниження рівня бідності в державі.

Для досягнення означеної мети необхідно розв'язати наступні **завдання:**

- охарактеризувати стан дослідження проблеми бідності та соціальної нерівності у сучасному суспільствознавстві;
- окреслити існуючі підходи до визначення бідності;
- визначити особливості планування стратегії з подолання бідності в системі соціально-економічного розвитку;
- висвітлити специфіку бідності та особливості її подолання в сучасній Україні;
- описати світовий досвід регулювання та подолання бідності;
- проаналізувати стратегію подолання бідності у сучасній Україні;
- висвітлити практичний досвід дослідження бідності на вітчизняному локальному рівні.

Об'єктом дослідження є бідність як соціальне явище та форма соціальної нерівності в Україні.

Предметом дослідження є регулювання бідності через соціальну політику.

Методи дослідження. Визначена мета зумовила використання загальнонаукових та спеціальних методів дослідження. Так, у роботі було застосовано метод аналізу, що полягав у уточненні такого поняття як бідність, а також у з'ясуванні чинників які впливають на поширення бідності як у світі, так і в Україні. Метод синтезу використовувався при узагальненні положень обґрунтування результатів дослідження щодо шляхів подолання бідності. Діалектичний метод дозволив розглянути явище бідності у розвитку та взаємодії з іншими чинниками соціальної нерівності у суспільстві. Історичний підхід було застосовано під час аналізу стану дослідження проблеми бідності в сучасному суспільствознавстві. У роботі використано порівняльний аналіз для співставлення класичного та сучасного розуміння бідності, а також для порівняння характеристик бідності в Україні та інших країнах світу. Дослідження передбачало також аналіз вітчизняних та міжнародних нормативних документів стосовно проблеми бідності.

Наукова новизна. Пропоновані у роботі зразки дослідження соціальних аспектів бідності у локальній спільноті типу «місто обласного підпорядкування» обґрунтовуються як еталонні у частині їх методологічної побудови, застосовуваних методик і структурної будови. При цьому, у науковий вжиток впроваджуються раніше не опубліковані та архівовані результати дослідження соціальних потреб соціально-незахищених верств населення м. Кам'янця-Подільського, актуальність яких не втрачена.

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що його положення та висновки можуть бути використані у різноманітних соціологічних дослідженнях щодо подальшого вивчення проблеми бідності та соціальної нерівності, процесів соціальної диференціації та закономірностей їх проявів в сучасній Україні, а також можуть бути враховані при розробці програм подолання бідності або ж її комплексної діагностики. Одержані результати також можуть бути використані у навчальному

процесі вищих навчальних закладів при викладанні загальних курсів соціології, теорії соціальної роботи, а також спеціалізованих курсів з проблем бідності, соціальної структури суспільства, соціальної політики тощо.

Апробація результатів дослідження. Основні теоретичні положення і висновки магістерської роботи знайшли своє відображення у збірнику наукових праць студентів та магістрантів факультету корекційної та соціальної педагогіки і психології. Тема доповіді – **Соціальний аспект бідності в Україні.**

Публікації результатів дослідження здійснено у збірнику Актуальні проблеми соціальної роботи: досвід і перспективи: матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Кам'янець-Подільський, 28 квітня 2020 року) / [ред. колегія: Л.П.Мельник, Т.Л.Опалюк]. Кам'янець-Подільський: Видавець Ковальчук О. В., 2020. 132 с.

Структура та обсяг роботи. Дослідження складається зі вступу, трьох розділів, висновків та списку використаної літератури та джерел. Основний текст роботи викладено на **84** сторінках, список використаної літератури та джерел становить **74** позицій.

ВИСНОВКИ

Проведене дослідження дозволило з'ясувати, що:

1. Теоретичні дослідження бідності мають значну історію розвитку, не залишивши осторонь ні мислителів стародавнього часу, таких як Платон та Аристотель, ні науковців нового часу й сучасності, зокрема А. Сміта, Т. Мальтуса, Г. Спенсера, Ф. Гіддінгса, М. Вебера, К. Маркса, Д. Ліньова, Г. Джорджа, О. Льюїса та інших. Усі вони були переконані у закономірності існування явищ багатства й бідності, вважаючи, що бідність спричинена індустріальним розвитком, зростанням суспільного виробництва або особливостями капіталістичного способу виробництва, або ж взагалі є рушійною силою соціального прогресу.

Про бідність як соціальне негативне явище та злочин суспільства починають писати на початку ХХ століття, а вже у 60-ті роки О. Льюїс формулює концепцію “культури бідності”, що пояснювалась тривалим у часі особливим способом життя великої соціальної групи, що відтворювалась шляхом міжпоколінної мобільності. А вже у 70-ті роки ХХ століття в суспільствознавстві формується уявлення про бідність як неможливість користуватися громадянськими правами. Відповідно до нього бідні люди переважно є беззахисними перед суспільством, а їхні громадянські права часто порушуються.

В сучасній соціології існує науковий напрямок, що отримав назву соціології бідності, за яким бідність визначається як соціальне явище та соціальний процес і, водночас, розкриваються чинники, що впливають на цей процес. Цей напрям розглядає бідність не лише як конкретний економічний і соціокультурний стан людей, але й як особливий спосіб і стиль життя, що передається з покоління в покоління, а також норми поведінки, стереотипи сприйняття і психології.

Отже, в процесі розвитку спочатку філософського, а пізніше й соціологічного вчень щодо бідності як явища, відбувається концептуалізація

власне поняття “бідність”. Ця концептуалізація пройшла певний історико-методологічний шлях від розуміння бідності як певного “природного стану”, у якому перебуває конкретна соціальна група, до теоретичної інтерпретації її як результату соціальних змін, зокрема впливів трансформації умов існування соціуму або його окремих прошарків.

2. Бідність, відповідно до тлумачних словників української мови, трактується як матеріальна незабезпеченість, нестатки, брак засобів для існування; убогість. Проте, узагальнюючи існуючі підходи та визначення в сучасній науці, можемо потрактувати її як обмеження або відсутність необхідних, для загальноприйнятих уявлень в даному суспільстві, умов життя, відпочинку, обслуговування, розвитку, участі у суспільному житті, внаслідок чого людина виключається зі звичайного стилю життя, загальноприйнятих моделей поведінки й типів діяльності.

До об’єктивних причин, які впливають на значний рівень бідності у багатьох країнах, належать економічна відсталість, безробіття, низька продуктивність праці тощо. До них часто додають також неконтрольоване зростання населення в слаборозвинутих країнах, а також війни, громадянські конфлікти та інші політичні потрясіння у нестабільних суспільствах, що часто призводять до масової міграції та значних порушень у функціонуванні економіки.

3. Пошукам шляхів розв’язання проблеми бідності приділяються значні зусилля. Відповідно, стратегія боротьби з бідністю повинна насамперед бути спрямована проти головних породжуючих її чинників, й особливо сприяти зростанню виробництва, модернізації економіки, рівня оплати праці та пенсій, модернізації економіки, збільшення зайнятості, а також матеріально підтримувати тих, хто опинився на краю прірви (допомогами, субсидіями тощо). Крім того, як показують дослідження, на зменшення рівня бідності значною мірою впливають збільшення зайнятості, зростання рівня оплати праці, а також наявність якісного медичного обслуговування та соціальних служб.

У різних країнах застосовують різні підходи щодо боротьби з бідністю: державні допомоги, які, втім, не спрямовані на забезпечення занадто комфортного існування; розвинена система обов'язкового страхування, стимулювання працевлаштування “хронічних” безробітних, пенсійні програми тощо.

Подолання бідності перетворюється й на одну із глобальних цілей, про що зазначалось у 2000 році на Саміті Тисячоліття ООН. Ідеологія нової стратегії ґрунтується на фундаментальній ідеї, що для майбутнього виживання людства потрібно виробити та впровадити у широкий вжиток нові ціннісні орієнтири, спрямовані не на безрозсудне споживання, а на обмеження матеріальних потреб. З часом ця концепція набула розвитку та підтримки, врешті ставши основою нової глобальної стратегії, що знайшла своє відображення у новій глобальній стратегії – Цілях сталого розвитку на період із 2015 до 2030 року. Всього було визначено 17 таких цілей, які дадуть змогу досягти трьох важливих результатів: покінчити із крайньою бідністю, побороти нерівність і несправедливість, зайнятися викликами зміни клімату. Це дає нам зробити висновок про важливість і актуальність проблеми бідності у світовому масштабі.

4. Згідно звітів міжнародних інститутів, вітчизняних статистичних даних, Україна вважається однією із найбідніших країн Європи, причому, соціально-економічна ситуація в Україні продовжує ускладнюватись внаслідок втрати частини національних багатств через анексію окремих територій та тривалу війну на території Східного Донбасу та кризи, породжену корона вірусною епідемією.

В Україні неодноразово впроваджувались національні стратегії подолання бідності та розроблялися національні плани соціального залучення. Проте, за результатами виконання їх виконання відмічалось, що їх стратегічні завдання були виконані лише частково, а більшість цільових орієнтирів досягнуто не було, оскільки вони була націлена на боротьбу лише із наслідками бідності, а не із її причинами.

Ефективність впровадження запланованих заходів була недостатньою та, попри відносно позитивну динаміку впродовж останніх років, суттєвих оптимістичних зрушень у політиці боротьби із бідністю в Україні не спостерігалось. До того ж у 2020 році світ постав перед викликами чергової кризи, породженої коронавірусною епідемією, що спричинила необхідність вироблення відповідних урядових програм та зумовила необхідність переглянути або відкласти деякі докризові проекти, в тому числі у частині робіт із подолання бідності.

Дослідження дало змогу зробити висновок, що проблема бідності для України є надзвичайно гострою. І надієвішими кроками для її розв'язання можуть стати наступні:

- перехід від моделі з дешевою робочою силою до моделі з високим рівнем оплати та ефективною працею;
- посилення соціального діалогу з використанням кращих міжнародних практик (становленням високої соціальної відповідальності держави, бізнесу, профспілок, громадських організацій щодо розв'язання проблем у трудовій сфері та підвищення рівня життя працюючого населення);
- внесення змін до існуючих правових документів – Кодексу законів про працю, «Про оплату праці» та інших щодо своєчасної виплати заробітної плати, а також зняти обмеження щодо права на страйк та припиняти виконання своїх зобов'язань в індивідуальному порядку на робочому місці у разі затримки виплати заробітної плати.

5. Проведене соціологічне дослідження потреб у соціальних послугах населення м. Кам'янця-Подільського, якого можна віднести до категорії бідного, встановило залежність між матеріальним станом користувача послуг і структурою його запитів. Виявлено, що чим гірший матеріальний стан, тим чіткішою є орієнтація на майнові, а не функціональні складові послуг. Переважна більшість опитаних громадян зазначили, що потребують додаткових засобів забезпечення. При цьому значна частина опитаних

потребує різноманітних пільг щодо санітарно-курортного лікування для себе або близьких осіб, транспорту, ремонту, засобів комунікації, доступу до безоплатних послуг та соціальних програм. Близько половини з опитаних ці пільги у повній мірі або частково не отримують.

Для вирішення проблеми бідності потрібно більше уваги приділяти її причинам, а не лише наслідкам. Криза 2020 року вимагає прийняття рішучих кроків як на національному так і на місцевому рівнях для зменшення прогнозованого різкого зростання бідності. Їх ефективність залежатиме від ефективної роботи уряду у співпраці з міжнародними партнерами, приватним сектором і неурядовими організаціями. До того ж успішне подолання бідності можливе за активного залучення бідного населення.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ ТА ДЖЕРЕЛ

1. Академічний тлумачний словник української мови. URL: <http://sum.in.ua/s/bidnistj> (дата звернення 30.02.2020).
2. Аналітична записка відділу соціальної безпеки Національного інституту стратегічних досліджень (січень 2019 р.) “Щодо шляхів подолання бідності працюючого населення”. URL: http://old2.niss.gov.ua/content/articles/files/111Analyt_Zapyska_Prokopiiv-7fdd8.pdf (дата звернення 06.04.2020).
3. Арістотель. Політика / пер. з давньогр. та передм. О. Кислюка. Київ : Основи, 2000. 239 с. URL: <http://litopys.org.ua/aristotle/arist.htm> (дата звернення 21.01.2020).
4. Бабак І. Бідність як критерій оцінювання рівня життя населення. Соціальні технології: актуальні проблеми теорії та практики, 2013, вип. 57. С. 41-48. URL: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe%3FC21COM%3D2%26I21DBN%3DUJRN%26P21DBN%3DUJRN%26Z21ID%3D%26IMAGE_FILE_DOWNLOAD%3D1%26Image_file_name%3DPDF/stapttp_2013_57_8.pdf+%&cd=3&hl=uk&ct=clnk&gl=ua (дата звернення 04.02.2020).
5. Бабак І. Бідність як соціальний феномен: специфіка українського суспільства Соціальні технології: актуальні проблеми теорії та практики. 2012. Вип. 56. С. 61-68.
6. Бабак І. Об’єктивні та суб’єктивні чинники в ідентифікації рівня бідності населенням східного та західного регіонів України (на прикладі Дніпропетровщини та Львівщини) : автореф. дис. ... канд. соціол. наук : 22.00.04. Запоріжжя, 2010. 16 с.
7. Балабанов А., Балабанова Е Социальное неравенство: фактор углубления депривации. Социс. 2003. № 7. С. 34-43.
8. Бідність в Україні: міжнародний та регіональний вимір : матеріали до засідання круглого столу на тему: “Реалії та перспективи подолання

бідності в Україні” / відповідальні виконавці: Л. Афанасьєва, М. Пересунько, В. Приходько, К. Філоненко. Київ : ТОВ “Інформаційно-аналітична фірма Ексор”, 2010. 35 с.

9. Бідність та нерівні можливості дітей в Україні / [Л.М. Черенько, С.В. Полякова, А.Г. Реут та ін.] ; за ред. Е.М. Лібанової. Київ : Інститут демографії та соціальних досліджень НАН України, Дитячий фонд ООН (ЮНІСЕФ), Український центр соціальних реформ, 2009. 288 с.

10. Вітер В. Перспективи подолання бідності та зростання добробуту населення України. Україна: аспекти праці. 2011. № 6. С. 18-26.

11. Воронков В., Фомин Э. Типологические критерии бедности. Социологический журнал. 1995. № 2. С. 57-69.

12. Вплив коронавірусної кризи на бідність: перші наслідки для України / Л.М. Черенько, С.В. Полякова., В.С. Шишкін, А.Г. Реут, О.А. Васильєв, Ю.Л. Когатько, В.С. Заяць, Ю.А. Клименко, Т.В. Новосільська ; Нац. акад. наук. Укр., Ін-т демогр. та соц. дослідж. ім. М.В. Птухи. Київ, 2020. 76 с. URL: https://idss.org.ua/arhiv/poverty_forecast.pdf (дата звернення 18.10.2020).

13. Гаман Г. Подолання бідності – ключова проблема розвитку людського капіталу. Соціально-трудова відносина: теорія та практика. 2013. №1. С. 125-130.

14. Гегель Г. Философия права / пер. с нем. ; ред. и сост. Д.А. Керимов и В.С. Нерсесянц. Москва : Мысль, 1990. 524 с. URL: <https://www.marxists.org/russkij/hegel/phil-prava.pdf> (дата звернення 03.01.2020).

15. Гріненко А. Феномен української бідності в контексті загроз національній безпеці. Бізнес Інформ. 2018. № 3. С. 216-223. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/binf_2018_3_34 (дата звернення 22.03.2020).

16. Гурик М., Баран В. Макс Вебер: проблема багатства і бідності. Мандрівець. 2008. № 4. С. 41-44. URL: <http://dspace.tneu.edu.ua/bitstream/316497/20264/1/%D0%9C%D0%B0%D0%B>

A%D1%81%20% D0%92%D0%B5%D0%B1%D0%B5%D1%80.pdf (дата звернення 17.01.2020).

17. Демографічні чинники бідності : монографія / за ред. Е.М. Лібанової. Київ : Ін-т демографії та соціальних досліджень НАН України, 2009. 184 с.

18. Детермінанти соціально-економічної нерівності в сучасній Україні : монографія / за ред. О.М. Балакіревої ; НАН України; Ін-т екон. та прогнозув. Київ, 2011. 592 с.

19. Євдокимова В. Бідність як світова проблема та трансформація українського суспільства. Нова парадигма. Вип. 81. Київ : Вид-во імені М.П. Драгоманова, 2008. С. 177-191.

20. Євдокимова В. Особливості проблеми виміру та подолання бідності в Україні. Наукові записки Національного університету "Києво-Могилянська Академія". Соціологічні науки. 2008. Т. 83. С. 40-46. URL: http://ekmair.ukma.edu.ua/bitstream/handle/123456789/6115/Yevdokymova_Osoblyvosti_problemy_vymiru_ta_podolannya.PDF (дата звернення 23.06.2020).

21. Євдокимова В. Теоретико-методологічні та програмно-технологічні складові регуляції бідності в Україні : автореф. дис. ... канд. соціол. наук : 22.00.01. Запоріжжя, 2010. 16 с.

22. Євдокимова В., Сурмін Ю. Тенденції осмислення бідності в класичній та сучасній науці. Український соціум. 2007. № 5-6 (22-23). С. 129-136.

23. Європейська соціальна хартія. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_062 (дата звернення 17.05.2020).

24. Загальна декларація прав людини. URL: [https://www.coe.int/uk/web/compass/the-universal-declaration-of-human-rights-full-version-\(дата звернення 30.02.2020\)](https://www.coe.int/uk/web/compass/the-universal-declaration-of-human-rights-full-version-(дата%20звернення%2030.02.2020)).

25. Задорожна С. Стратегії подолання бідності в Україні. Проблеми і перспективи економіки та управління. 2016. № 3 (7). С. 20-33.

26. Звіт про результати аналізу виконання заходів з реалізації Стратегії подолання бідності / Рахункова палата. Київ, 2018. 94 с.

27. Звіт про хід і результати виконання Програми діяльності Кабінету міністрів України у 2019 році. URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/zvit-pro-hid-i-rezultati-vikonannya-programi-diyalnosti-kabinetu-ministriv-ukrayini-u-2019-gosi> (дата звернення 24.05.2020).

28. Иноземцев В. Классовый аспект бедности в постиндустриальных обществах. Социологические исследования. 2000. № 8. С. 18-19.

29. Карвацький А., Антонович Д. Андерклас і культура бідності в осередках колишніх державних сільських господарств у контексті теоретичних та інтерпретаційних дискусій. Соціологія: теорія методи, маркетинг. 2005. № 1. С. 36-60.

30. Клевчик Л. Шляхи подолання проблеми бідності в сучасних глобалізаційних умовах. Наукові записки Національного університету "Острозька академія". Серія "Економіка": науковий журнал. Остріг : Вид-во НаУОА, 2018. № 11 (39). С. 9-13.

31. Кравченко М. Особливості державної політики щодо подолання бідності в Україні. Демографія та соціальна економіка. 2011. №1 (15). С. 135-141.

32. Красун А., Турчин Я. Бідність в Україні та шляхи її подолання. Українська національна ідея: реалії та перспективи розвитку. 2008. Вип. 20. С. 81-85.

33. Лібанова Е. Подолання бідності: погляд науковця. Україна: аспекти праці. 2003. № 7. С. 26-32.

34. Макарова О. Соціальна політика в Україні. Київ : Ін-т демографії та соціальних досліджень ім. М.В. Птухи НАН України, 2015. 244 с.

35. Махмудов Х., Бурлака О., Бурлака О. Проблеми бідності населення України та шляхи їх розв'язання. Наукові праці Полтавської державної аграрної академії. Серія: Економічні науки. 2011. Вип. 2. Т.1. С. 157-162.

36. Мельниченко О. Бідність в Україні: сутність проблеми та шляхи її розв'язання. Демографія та соціальна економіка. 2012. №2 (18). С. 124-131. URL: <https://dse.org.ua/archive/18/12.pdf> (дата звернення 20.06.2020).

37. Мельниченко С. Проблеми дослідження феномену бідності в соціально-філософській традиції. Вісник НТУУ “КПІ”. Філософія. Психологія. Педагогіка. 2009. Вип. 3. С. 42-50. URL: https://novyn.kpi.ua/2009-3-1/08_Melnichenko.pdf (дата звернення 11.01.2020).

38. Міжнародний пакт про економічні, соціальні і культурні права / Законодавство України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=995_042#Text (дата звернення 05.03.2020).

39. Нерівні можливості дітей в Україні: аналіз та рекомендації для політики. URL: <https://www.idss.org.ua/monografii/nerivni%20mozhlivosti.pdf> (дата звернення 03.07.2020)

40. Оліфіренко Л. Макроекономічні аспекти реформування системи соціального захисту населення в реалізації стратегії подолання бідності в Україні // Проблеми і перспективи економіки та управління. Чернігів. 2018. № 1. С. 7-16. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/pruc_2018_1_3 (дата звернення 16.04.2020)

41. Платон. Законы. Диалоги Платона / Библиотека Фонда содействия развитию психической культуры. С. 624-969. URL: <http://psylib.org.ua/books/plato01/30zak01.htm> (дата звернення 15.01.2020)

42. Підходи до процесів подолання бідності / United Nations Development Programme. К., 2012. 11 с.

43. Про державні цільові програми : Закон України від 18.03.2004 №1621. URL: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/T041621.html (дата звернення 30.02.2020).

44. Про затвердження Комплексної програми забезпечення реалізації Стратегії подолання бідності : Постанова Кабінету Міністрів України від 21.12.2001 № 1712. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1712-2001-%D0%BF> (дата звернення 03.02.2020).

45. Про затвердження Методики комплексної оцінки бідності : Указ Президента України від 05.04. 2002 р. №171. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0401-02/sp:max10> (дата звернення 09.04.2020).

46. Про затвердження плану заходів на 2016-2017 роки з реалізації Стратегії подолання бідності : Розпорядження Кабінету Міністрів України від 08.08. 2016 р. № 573-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/573-2016-%D1%80> (дата звернення 22.04.2020).

47. Про затвердження плану заходів на 2019 рік з реалізації Стратегії подолання бідності : Розпорядження Кабінету Міністрів України від 20.02.2019 р. № 86-р. URL: <https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-zatverdzhennya-planu-zahodiv-na-2019-rik-z-realizaciyi-strategiyi-podolannya-bidnosti> (дата звернення 22.03.2020).

48. Про невідкладні заходи з подолання бідності : Указ Президента України від 26.02.2010 р. №274 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/274/2010> (дата звернення 22.03.2020).

49. Про обласний План заходів на 2019 рік із реалізації Стратегії подолання бідності : Розпорядження голови Закарпатської обласної державної адміністрації від 22.03.2019 р. №167. URL: <https://carpathia.gov.ua/dokument/pro-oblasnyy-plan-zahodiv-na-2019-rik-iz-realizaciyi-strategiyi-podolannya-bidnosti> (дата звернення 22.03.2020).

50. Про результати аналізу виконання Комплексної програми забезпечення реалізації Стратегії подолання бідності / Л.В. Вітковська, Г.А. Шах; Рахункова палата України. К., 2011. 32 с.

51. Про стратегію подолання бідності : Указ Президента України від 15.08. 2001 р. №637. URL: // <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/637/2001> (дата звернення 22.03.2020).

52. Про схвалення Стратегії подолання бідності : Розпорядження Кабінету Міністрів України від 16.03.2016 р. №161-р. URL:

<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/161-2016-%D1%80> (дата звернення 22.03.2020).

53. Прокопенко Л. Вступ до європейської інтеграції : навч. посібник / за заг. ред. М. Бойцуна, О. Рудіка, Я. Мудрого. Київ : Міленіум, 2009. 334 с.

54. Прокопенко А. Державна політика боротьби з нерівністю та бідністю: міжнародний досвід та висновки для України. Державне управління та місцеве самоврядування. 2015. Вип. 3 (26). С. 170-178.

55. Публічний електронний словник української мови. URL: <http://ukrlit.org/slovnuk/bidnist> (дата звернення 05.01.2020).

56. Реут А. Система державної соціальної допомоги в Україні: сучасні виклики та вплив на бідність. Демографія та соціальна економіка. 2015. №1 (23). С. 44-54

57. Римар Я. Бідність як соціокультурний феномен. Актуальні проблеми філософії та соціології. 2015. Вип. 7. С. 130-132. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/aprfc_2015_7_34 (дата звернення 11.03.2020).

58. Ряполов К. Як у світі борються з бідністю. URL: <https://economics.segodnya.ua/ua/economics/enews/voyna-s-bednostyu-kak-v-mire-boryutsya-s-nishchetoy-587060.html> (дата звернення 15.05.2020).

59. Сітнікова Н. Стратегічне планування процесів подолання бідності. Агросвіт. 2012. № 16. С. 17-22.

60. Соціально-економічний вимір України в період зміни політичних еліт. Київ : Разумков центр, 2019. 46 с.

61. Уповноважений Верховної Ради з прав людини. Офіційний сайт. URL: https://news.24tv.ua/bidnist-naselennya-ukrayini-denisova-pro-rezultati-povini-ukrayini_n1431791 (дата звернення 21.03.2020).

62. Фляшнікова А. Методи порівняльного аналізу соціологічних та статистичних оцінок бідності та багатства в Україні : автореф. дис. ... канд. соціол. наук.: 22.00.04. К. : Інституті соціології НАН України, 2010. 21 с.

63. Харченко Н. Методика вимірювання та досвід аналізу бідності в сучасній Україні : автореф. дис. ... канд. соціол. наук.: 22.00.02. Київ, 2001. 19 с.
64. Харченко Н. Різноманітність аспектів бідності: спроба соціологічного аналізу. Наукові записки Національного університету “Києво-Могилянська академія”. 1999. Том 7. С. 38-49.
65. Цимбал О. Раптова бідність: постановка проблеми, шляхи вирішення. URL: <http://old2.niss.gov.ua/content/articles/files/bidnist-2026a.pdf> (дата звернення 10.04.2020).
66. Цілі Розвитку Тисячоліття. Україна – 2010. Національна доповідь / Е.М. Лібанова, І.В. Крючкова, Л.А. Мусіна та ін. ; Мін-во економіки України. Київ : Вид-во “КІС”, 2010. 107 с.
67. Цілі Розвитку Тисячоліття. Україна: 2000-2015. Київ, 2015. 125 с.
68. Цілі сталого розвитку: завдання та індикатори. URL: <https://www.ua.undp.org/content/ukraine/uk/home/library/sustainable-development-report/sustainable-development-goals--targets-and-indicators.html>. (дата звернення 23.03.2020).
69. Цілі Сталого Розвитку: Україна. Національна доповідь 2017 / Міністерство економічного розвитку і торгівлі України. Київ, 2017. 176 с.
70. Черенько Л., Полякова С., Шишкін В. та ін. Вплив коронавірусної кризи на бідність: перші наслідки для України / Нац. акад. наук. Укр., Ін-т демогр. та соц. дослідж. ім. М.В. Птухи. Київ, 2020. 76 с. URL: https://idss.org.ua/arhiv/poverty_forecast.pdf (дата звернення 30.09.2020).
71. Чуприна О. Соціальна нерівність і бідність в Україні. Вісник Національної юридичної академії імені Ярослава Мудрого / 2011. № 2(5). С. 57-66.
72. Шульга М. Збій соціальної матриці. Київ : Інститут соціології НАН України, 2018. 284 с.
73. Ярошенко С. Синдром бедности. Социологический журнал. 1994. № 2. С. 43-50.

74. Ярошенко С. Четыре социологических объяснения бедности (Опыт анализа зарубежной литературы). СОЦИС. 2006. № 7. С. 34-42. URL: <http://ecsocman.hse.ru/data/968/626/1219/yaroshenko.pdf>: (дата звернения 10.04.2020).